

UDK 291.37(497.5 Đakovo)  
291.37(497.5 Srijem)  
Izvorni znanstveni rad  
Primljeno: 4. 4. 2012.  
Prihvaćeno za objavljivanje: 18. 10. 2012.

**VJERSKE PROCESIJE I HODOČAŠĆA U ĐAKOVAČKOJ ILI  
BOSANSKOJ I SRIJEMSKOJ BISKUPIJI U SVJETLU CRKVENO-  
DRŽAVNIH ODNOSA OD 1945. DO 1960. GODINE**

Slađana JOSIPOVIĆ BATOREK, Osijek

U radu je prikazan odnos komunističkih vlasti u Jugoslaviji prema vjerskoj praksi na području Đakovačke i Srijemske biskupije na primjeru održavanja vjerskih procesija i hodočašća. Budući su vjerske slobode ponajprije ovisile o državnoj politici prema Katoličkoj crkvi u cjelini, u uvodom su dijelu prikazani glavni ideološki i politički aspekti crkveno-državnog sukoba u Jugoslaviji nakon 1945. godine. Središnji dio članka bavi se okolnostima u kojima su se procesije i hodočašća održavala, problemima na koje se nailazilo prilikom njihova organiziranja te nastojanjima državnih vlasti da u što većoj mjeri ograniče takve oblike pučke religioznosti, koji su svojom masovnošću predstavljali i svojevrstan društveni događaj. S druge strane, vidljivo je i kako je Katolička je crkva u svom djelovanju ponajviše inzistirala upravo na takvim masovnim, vanjskim izrazima religioznih osjećaja, koji su trebali predstavljati odraz unutrašnjeg raspoloženja i prenijeti poruku nepokolebljivosti kršćanskog duha u okolnostima visoke zaoštrenosti crkveno-državnih odnosa.

**KLJUČNE RIJEČI:** vjerska praksa, procesije, hodočašća, vjerske slobode, Đakovačka i Srijemska biskupija, Narodna Republika Hrvatska.

**Uvod**

U istraživanju crkveno-državnih odnosa na području komunističke Jugoslavije, kao i proučavanju vjerskih sloboda unutar komunističkog sustava, nezaobilazan aspekt predstavlja i ispitivanje određenih kategorija vjerske prakse, kao što su sudjelovanje u različitim crkvenim obredima i svečanostima: krštenju, krizmi, crkvenom vjenčanju, hodočašćima, procesijama, misi i sl., na temelju kojih možemo dobiti konkretnije podatke

o intenzitetu i vitalnosti religijskog života pojedinog društva.<sup>1</sup> Iako je *Ustavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ)* iz 1946. godine i kasnijim *Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica* donesenim 1953. godine, vjernicima u Jugoslaviji zajamčeno slobodno ispovijedanje vjere i sudjelovanje u vjerskim obredima, mnogi primjeri kršenja osnovnih ljudskih i građanskih prava govorili su o izuzetno niskom stupnju vjerskih sloboda, što se ponajbolje očitivalo u odnosu komunističkih vlasti prema uobičajenim i gotovo svakodnevnim vidovima vjerske prakse. Kako je zbog njene izrazite vanjske forme religijsku praksu i njene obrede bilo najlakše uočiti i pratiti, komunističke su vlasti utjecaj Katoličke crkve na stanovništvo tumačili upravo na osnovu njihova sudjelovanja u različitim crkvenim obredima i svečanostima. U uvjetima odvojenosti crkve od države i nametanja komunističkog i ateističkog svjetonazora u cjelokupnom društveno-političkom životu, Katolička je crkva u svom djelovanju ponajviše inzistirala na tim vanjskim izrazima religioznih osjećaja, koji su trebali predstavljati odraz unutrašnjeg raspoloženja i prenijeti poruku nepokolebljivosti kršćanskog duha. Sudjelovanje Crkve u gotovo svim važnijim životnim događajima pojedinca, od rođenja do smrti, komunističke su vlasti nastojale suzbiti nametanjem alternativnih rješenja, kako bi se „kultu čovjeka“ pružila odgovarajuća pažnja koju zahtijeva u određenim trenucima, ali ujedno i smanjio utjecaj crkve i svećenstva.<sup>2</sup> Javne i nerijetko izuzetno dobro posjećene vjerske manifestacije komunističkom su režimu bile jasan znak privrženosti Katoličkoj crkvi, pa se u skladu s tumačenjem religije kao „privatne stvari pojedinca“ i takve oblike javnog izražavanja vjerskih osjećaja nastojalo zabraniti ili barem svesti unutar zatvorenog kruga crkve, što se ponajbolje očitivalo prilikom organiziranja procesija i hodočašća. Utjecaj Katoličke crkve među narodom, vlasti su nastojale utvrditi i praćenjem rasta ili pada u odlascima na sv. Misu, osobito u veće blagdane, obavljanju obreda crkvenog vjenčanja i krštenja te ostalih sakramenata, a slučajevi njihova prakticiranja među članstvom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ)/Komunističke partije Hrvatske (KPH) bili su jedan od najčešćih povoda za izricanje različitih partijskih opomeni i kazni. Na koji su se način komunističke vlasti odnosile prema religijskoj praksi katoličkih vjernika na području Đakovačke i Srijemske biskupije ponajbolje se može prikazati na primjeru održavanja različitih procesija i hodočašća, koji su kao jedan od najznačajnijih oblika pučke religioznosti svojom masovnošću predstavljali i svojevrsan društveni događaj. U tom smislu, njihovo održavanje uvelike je ovisilo i o trenutnim društveno-političkim prilikama, koje su u razdoblju komunističkog režima bile izrazito

---

<sup>1</sup> Hubert Knoblauch, *Sociologija religije*, Zagreb 2004., str. 101.

<sup>2</sup> Ivan Medved, Katolička crkva na području Narodnog odbora kotara Slavonski Brod u dokumentima Kotarskog komiteta SKH (KPH) Slavonski Brod 1945.-1960. *Scrinia Slavonica*, br. 6, Slavonski Brod 2006., 762-763.

nepovoljne prema takvim oblicima javnog i masovnog iskazivanja vjersko-ideoloških osjećaja. Kako bi spriječili ili barem ograničili takva velika okupljanja vjernika, komunističke su vlasti odredile da vjerske manifestacije koje se održavaju u jednom mjestu nije potrebno prijavljivati, dok su se hodočašća ili vjerski kongresi morali, prema *Zakonu o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima*, prijaviti nadležnom odsjeku unutrašnjih poslova pri Narodnom odboru (NO).<sup>3</sup> Odredba Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske (NRH) o ograničenju organiziranja vjerskih skupova, odluku o njihovom održavanju prepustila je lokalnim vlastima, koje su, kao i u slučajevima odlučivanja o nekim drugim oblicima vjerskog djelovanja u biskupiji, svoju partijsku i političku revnost dokazivale donošenjem negativnih rješenja i zabranjivanjem tradicionalnih vjerskih hodočašća.

Vremensko razdoblje obuhvaćeno ovim člankom obilježeno je djelovanjem dvojice biskupa - Antuna Akšamovića<sup>4</sup> i Stjepana Bäuerleina<sup>5</sup>, koji su u

<sup>3</sup> Nadbiskupijski arhiv Đakovo (dalje: NAĐ), Fond Biskupske kancelarije (dalje: Fond BK), 1340/1946 (1. kolovoza 1946.).

<sup>4</sup> Antun Akšamović rođen je u Garčinu pokraj Slavenskog Broda 1875. godine. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Vinkovcima, gdje je i maturirao. Studij bogoslovije završio je u Đakovu, gdje je i zaređen 1899. godine. Prvu službu, onu kapelansku, obnašao je u Drenju, a zatim u Đakovu. U razdoblju od 1901. do 1920. godine obnašao je razne službe – prefekta Dječaćkog sjemeništa u Osijeku, profesora Visoke bogoslovne škole za moral i pastoral, ekonomu sjemeništa, člana Biskupske konzistorije te rektora Biskupskog bogoslovnog sjemeništa. Đakovačkim biskupom imenovan je 11. lipnja 1920. godine, a posvećen po zagrebačkom nadbiskupu Antunu Baueru 29. lipnja 1920. godine. Tri godine kasnije, Akšamović je na upravu, kao apostolski administrator, dobio i dva dekanata sjeverne Slavonije, koji su do tada bili sastavni dijelovi Pečuške biskupije. Tijekom Drugog svjetskog rata razriješen je dužnosti rezidencijalnog biskupa i imenovan apostolskim administratorom Đakovačke i Srijemske biskupije. Djelomično je umirovljen u lipnju 1951. godine kada mu je dodijeljen pomoćni biskup Stjepan Bäuerlein. Umro je u Đakovu 7. listopada 1959. godine u 84. godini života, nakon 60 godina svećeništva i gotovo 40 godina biskupovanja. NAĐ, Fond BK, 1561/1959.

<sup>5</sup> Stjepan Bäuerlein, rođen je u Babinoj Gredi, 3. kolovoza 1905. a preminuo u Đakovu 9. kolovoza 1973. u 68. godini života. Bogosloviju je završio u Đakovu, diplomirao teologiju 1937. u Zagrebu. Od 1929. službovao je kao svećenik u raznim mjestima Đakovačke i Srijemske biskupije. Na molbu biskupa Antuna Akšamovića, papa Pio XII. je dekretom od 15. lipnja 1951. postavio Stjepana Bäuerleina za pomoćnog biskupa za vršenje crkvenih poslova u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji. Bäuerlein je primio biskupski red 29. lipnja 1951. uđakovačkoj stolnoj crkvi. Crkveni obred posvete obavio je beogradski nadbiskup Josip Ujčić. Kao biskup Bäuerlein je djelovao izrazito pastoralno a na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu osnovao je Katehetski institut. U biskupskom dvoru u Đakovu osnovao je Dijecezanski muzej sakralne umjetnosti. Objavljivao je radove iz područja katehetike, crkvene povijesti i odgoja. Nakon smrti biskup Akšamovića

odnosu prema državnim vlastima zauzimali dijametralno suprotstavljena stajališta. Dok je biskup Akšamović bio jedan od rijetkih katoličkih biskupa koji je nakon 1945. godine izrazio spremnost za suradnjom s državnim vlastima, zbog čega je od iste bio i simpatiziran, njegov pomoćni biskup i kasniji nasljednik biskup Bäuerlein nije bio sklon suradnji i kontaktima s komunističkim vlastima, a osobito traženju određenih ustupaka za svoju biskupiju, što je biskup Akšamović nerijetko činio.<sup>6</sup> Na koji se način odnos dvojice biskupa kao predstavnika Katoličke crkve na području Đakovačke i Srijemske biskupije i državnih vlasti odrazio „na terenu“, bit će vidljivo i na primjeru održavanja vjerskih procesija i hodočašća u nastavku članka.

### **Ideološki i politički uzroci crkveno-državnog sukoba u Jugoslaviji nakon 1945. godine**

Okolnosti održavanja vjerskih procesija i hodočašća, kao i izražavanje ostalih vidova vjerske prakse na području Đakovačke i Srijemske biskupije, bilo je u uskoj vezi s poslijeratnom državnom politikom prema Katoličkoj crkvi u cjelini, što će rezultirati dugogodišnjim sukobima na crkveno-državnoj razini, čiji će intenzitet dijelom oslabjeti tek sredinom 60-ih godina.

Uzroke crkveno-državnog sukoba ponajprije treba tražiti u nepremostivim ideološkim razilaženjima između Katoličke crkve i KPJ, odnosno dvaju ideološki različitih shvaćanja svijeta: religijskog i ateističkog. Tumačenjem religije kao glavnog ideološkog oruđa eksploatatora u borbi protiv potlačenih masa i protiv oslobođenja čovjeka, komunisti su nastojali religiju učiniti privatnom stvari svakog pojedinca. Za KPJ religija i vjerske zajednice predstavljale su ostatke starog društvenog poretka, koji nastoje onemogućiti širenje komunizma, a vjerske razlike, kao i one nacionalne, prema njihovu tumačenju, mogu dovesti jedino do novih nacionalno-vjerskih sukoba. Osim toga, religija je za komunističku ideologiju predstavljala „laž, magičnu pseudonauku, transcendentnu metafiziku, koja sobom nosi kompletno pogrešnu moralnost.“ Umjesto tog lažnog, neznanstvenog pogleda na svijet komunisti su nastojali promovirati novi sustav vrijednosti koji se temeljio na kreativnosti, humanosti, proleterskom internacionalizmu, socijalističkom patriotizmu i ljubavi prema radu.<sup>7</sup>

---

1959. godine posvećen je za rezidencijalnog biskupa Đakovačke i Srijemske biskupije. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, A-Bd, Zagreb 1999., str. 665.

<sup>6</sup> O navedenoj problematici detaljnije vidi u: Slađana Josipović, Odnos komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u vrijeme biskupa Antuna Akšamovića (1945.-1959.). Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu 2010.

<sup>7</sup> Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., str. 98-99; Radmila Radić, *Država i verske zajednice 1945.-1970.*, Beograd 2002., str. 108,116.

S druge strane, ni Katolička se crkva nije mogla pomiriti s činjenicom da je na vlasti politički sustav koji počiva na programatskim načelima komunističke, samim time i ateističke ideologije i koji je svog velikog uzora imao u komunističkom režimu u SSSR-u, gdje je obračun s vjerskim zajednicama od prvog dana bio nemilosrdan. Stav Katoličke crkve prema komunizmu kao društveno-političkom uređenju prvi je puta javno iznesen u poslanicama pape Pia XI. *Quadragesimo anno* (1931.) i *Divini Redemptoris* (1937.). U prvoj poslanici papa Pio XI. zaključuje kako „nitko ne može biti čestiti katolik i pravi socijalista“ dok u potonjoj ističe da je komunizam zlo i da mu nikakvu pomoć ne smije pružiti onaj koji je pozvan da brani kršćanstvo i građanski poredak. Vodeći se ovom poslanicom, stav većine katoličkih biskupa u Hrvatskoj prema partizanskom pokretu, započetom i organiziranom od strane KPJ, bio je izrazito negativan.<sup>8</sup>

Osim nastojanja da se učvrsti kao jedini ideološki autoritet, KPJ imala je zadatak da i na političkom polju osigura apsolutnu koncentraciju vlasti u svojim rukama, opravdavajući to zaštitom tekovina oslobodilačkog rata, revolucije i izgradnje socijalizma.<sup>9</sup> Kao i komunističke partije u svim zemljama Istočne Europe, tako je i KPJ po dolasku na vlast u svojim rukama držala osnovne izvore političke moći – zakonodavstvo, državnu upravu, gospodarstvo, školstvo, medije, policiju i vojsku. Država je predstavljala instrument preko kojeg je KPJ provodila svoju politiku, a budući je sovjetski model, koji je bio uzor svima europskim komunističkim partijama, držao da su komunizam i religija nespojivi, njeno uklanjanje bio je jedan od glavnih zadataka države.<sup>10</sup> Postojanje bilo kakve oporbe bilo je u potpunosti onemogućeno strogim partijskim nadzorom i brojnim zakonskim zabranama. Međutim, vrlo se brzo ispostavilo da je Katolička crkva, kao jedina ustanova koja je nezavisno djelovala odvojena od države, vrlo pogodno mjesto za okupljanje alternativnih političkih struja, a s vremenom je, kao simbol otpora komunističkom režimu, postala utočište i onima koji je do tada nisu religiozno doživljavali. U strogo centraliziranom, jednopartijskom sustavu, Katolička je crkva bila jedina vjerska zajednica koja je javno i učestalo iznosila svoja neslaganja s politikom i naravi novog režima, što je otežavalo održavanje potpune komunističke dominacije u društvu. Suočene s mogućnošću stvaranja opozicije u okrilju Katoličke crkve, komunističke su vlasti raznim metodama nastojale Crkvu staviti na margine društvenih zbivanja i umanjiti njen utjecaj u društvu. Pri tome su

<sup>8</sup> Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka 2004., str. 8.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, str. 98.; Boris Vučković, Srđan Vrcan, *Raspeto katoličanstvo*, Zagreb 1980., str. 27.

<sup>9</sup> Nada Kisić-Kolanović, Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema u Hrvatskoj 1945.-1952. godine. *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: *ČSP*), br. 1, Zagreb 1992, str. 49.

<sup>10</sup> Radić, *Država i verske zajednice*, str. 118-119.

morali voditi računa o činjenici da se Crkvu neće moći podvrgnuti kontroli uobičajenim političkim i policijskim sredstvima zbog njenog velikog utjecaju i ugleda koji je uživala u narodu, kao vjerska i javna ustanova u području obrazovanja i karitativnog rada.<sup>11</sup>

Sukobe na crkveno-državnoj razini vlasti su objašnjavale željom za vlasti, pohlepom i nesprennošću Katoličke crkve da prihvati suvremena, demokratska shvaćanja odnosa između crkve i države te gubitkom povlaštenog položaja u društvu, što je dovelo do ispoljavanja „ratobornog katolicizma“. Također je često isticana podložnost katoličkih biskupa Vatikanu, koji su tradicionalno antikomunistički raspoloženi i zbog toga neskloni stvaranju i održavanju državne zajednice Jugoslavena, a ujedno podržavaju i talijansku imperijalističku politiku.<sup>12</sup> No, najčešći oblik pokušaja diskreditacije Katoličke crkve u međunarodnoj i domaćoj javnosti bio je povezivanje s ustaškim režimom u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (NDH) od 1941.-1945. godine. Prema stavu vlasti, cijela se Katolička crkva u razdoblju rata kompromitirala stavivši se izravno ili neizravno u službu okupatora, čime se dokazala kao protunarodna i protudržavna organizacija, a njezinom podrškom vlastima NDH, režim je dobio legitimitet u narodu kakav, uz pomoć nacizma i fašizma, nikada ne bi osvojio. Cilj tih optužbi bio je potpuna kompromitacija ne samo pojedinih svećenika, nego cijele Katoličke crkve kao ustanove i suzbijanje „hrvatskog nacionalizma“, koji je prema komunističkom tumačenju, najveće poticaje dobivao upravo iz vrha Katoličke crkve.

Najodgovornijom osobom iz redova katoličkog klera vlasti su smatrale zagrebačkog nadbiskupa i predsjednika Biskupske konferencije Alojzija Stepinca, što potvrđuju i riječi kasnijeg glavnog tužitelja Hrvatske Jakova Blaževića da je NDH tvorevina Vladka Mačeka i Alojzija Stepinca. Njegove službene posjete ustaškim dužnosnicima, koje su prije svega bile odraz tisućljetne politike Katoličke crkve uvažavanja i suživota s državnim vlastima pod parolom „Bogu Božje, a caru carevo“, za komunistički je režim bio očiti dokaz podrške okupatorskom režimu i protunarodnog djelovanja. Njegova nesprennost, kao i većine biskupa u Hrvatskoj, da se podvrgnu komunističkom diktatu, bila je izravan povod za nemilosrdan

---

<sup>11</sup> Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, str. 99; Radelić, *Križari. Gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb 2002., str. 129; Kisić-Kolanović, *Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945.*, ČSP, br. 3, Zagreb 1992., str. 177-178; Marijan Jurčević, *Crkva u razdoblju komunističke vladavine – Iskustva koja mogu biti korisna u novim prilikama*, *Riječki teološki časopis*, br. 1, Rijeka 1998., str. 19.

<sup>12</sup> Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918.-1988. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988., str. 776.; Branko Petranović, *Aktivnost rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji (mart 1945 – septembar 1946)*, *Istorija XX. veka*, Zbornik radova V, Beograd 1963., str. 263, 266.; Viktor Novak, *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb 1948., Predgovor Jakova Blaževića, XVII.

obračun s Crkvom, koji je bio obilježen optužbama za suradnju s okupatorom, neprijateljsku promidžbu, sabotažu, podupiranje križarskog pokreta<sup>13</sup>, pa čak i sudjelovanje u istom.<sup>14</sup> Jedan od iznimno važnih povoda za diskreditaciju nadbiskupa Stepinca bio je i njegov nepopustljiv stav prema prijedlogu vlasti da se Katolička crkva u Hrvatskoj odvoji od Vatikana i stvori jedna „nacionalna“ crkva, kako bi se na taj način ostvarila potpuna kontrola države nad Crkvom.

Navedeni politički momenti u odnosima između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji jasno ukazuju na činjenicu da priroda njihova sukoba ne proizlazi isključivo iz neizbježnog suprotstavljanja dvaju ideološki različitih shvaćanja svijeta: ateističkog i religijskog. Unatoč nepobitnim ideološkim razilaženjima, koja su bez sumnje bila važan čimbenik u crkveno-državnim odnosima, političke pretpostavke sukoba imale su daleko veći utjecaj u određivanju državne politike prema Katoličkoj crkvi. Komunistička kritika religije u Jugoslaviji svodila se prije svega na rješenje problema lojalnosti crkve postojećem režimu, odnosno nije bila toliko zainteresirana za pitanje vjerskog života koliko za pitanje političkog djelovanja crkve. U prilog tome govori i činjenica da su se odnosi između komunističkih vlasti i drugih vjerskih zajednica (npr. Srpska pravoslavna crkva, islamska zajednica, protestantske crkve...), koje nisu predstavljale smetnju u ostvarivanju dominacije KPJ nad cjelokupnim društvom, vrlo brzo normalizirali.

Iako su vlasti često isticale naprednost i demokratski karakter svog odnosa prema vjerskim zajednicama, pa tako i Katoličkoj crkvi, proces sekularizacije u komunističkoj Jugoslaviji uvelike se razlikovao od onog u razvijenim zemljama Zapada, upravo iz razloga što se odvijao pod pretežnim utjecajem politike. Pokušaj sekularizacije „odozgo“ doveo je do njene implementacije ponajprije i u najvećoj mjeri u dijelovima populacije koji su bili najbliži strukturama vlasti, dok je glavnina šire društvene zajednice ostala izvan dosega. Tako je zamisao da se organizira potpuno sekularizirano društvo u kojem će religija postojati samo kao manjinska pojava na razini folkloru o kojoj ne treba voditi računa, ostala neostvarena. Nasuprot tome, realnost jugoslavenskog društva bila je ta da je religija, i to u prvom redu Katolička crkva, ostala prisutna kao masovni i nezaobilazni čimbenik društvenog života, koja u „određenim prilikama i okolnostima

<sup>13</sup> Ostaci oružanih snaga NDH koji su se zadržali u zemlji i nakon uspostave komunističkog režima 1945. ili su se naknadno ilegalno ubacili u zemlju. Osnova njihova programa bio je protukomunizam, protujugoslavenstvo i samostalna država Hrvatska. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, str. 128.

<sup>14</sup> Radelić, *Križari*, str. 130; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, str. 99; Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj*, str. 8; Novak, *Magnum Crimen*, str. 807; Kisić-Kolanović, *Vrijeme političke represije: „veliki sudski procesi“ u Hrvatskoj 1945.-1948.*, ČSP, br. 1, Zagreb 1993., str. 12.

može aktivirati i mobilizirati velike mase ljudi“, što je osobito dolazilo do izražaja prilikom održavanja vjerskih procesija i hodočašća.<sup>15</sup>

---

<sup>15</sup> Srđan Vrcan, *Od krize religije k religiji krize*, Zagreb 1986., str.73.-74.; Kisić-Kolanović, *Problem legitimiteta*, str. 185.

## Vjerske procesije i hodočašća

Svoj stav prema procesijama katoličkih vjernika, koje su za režim predstavljale neprihvatljiv oblik eksponiranja Katoličke crkve kao nositelja suprotstavljenih ideološko-političkih vrijednosti, komunističke su vlasti pokazale već u prvim mjesecima od uspostave svoje vlasti prilikom pripremanja prve velike poslijeratne procesije iločkih župljana u Ilaču na blagdan Velike Gospe 15. kolovoza 1945. godine. To je hodočašće za katoličke vjernike na području Srijema bilo značajno i po tome što je 1945. godina bila jubilara za Gospino svetište u Ilači, jer se slavila 80. godišnjica od pronalaska čudotvornog Gospina izvora u Ilači i 75. godišnjica od gradnje i blagoslova crkve kod tog izvora. U skladu s napatkom Ministarstva unutrašnjih poslova o prijavi procesija, tadašnji je upravitelj župe Ilok o. Damjan Damjanović uputio usmenu molbu Mjesnom Narodnooslobodilačkom odboru (NOO) Ilok za održavanje tradicionalnog hodočašća katoličkih vjernika iz Iloka u Ilaču na blagdan Velike Gospe. U odgovoru, koji je Mjesni NOO uputio 9. kolovoza, molba je odbijena s obrazloženjem „što se na taj način skuplja veća masa ljudi, koji putuju kroz više mesta i po teritoriji dvaju srezova, te bi svaki pojedinac morao imati pored legitimacije i propusnicu u kojoj bi morao biti naznačen točan razlog putovanja, a to zbog tehničkih i drugih prilika nije moguće“. Osobito je zanimljiv posljednji dio odluke u kojem Mjesni NOO upućuje o. Damjanu i ostalim svećenicima 'molbu' riječima: „Ujedno vas molimo da bi vernicima vaše crkve prigodom održavanja propovedi i inim prilikama skretali pažnju na pomaganje narodno oslobodilačke borbe i obnove naše zemlje. Tako na pr. upućivati ih na skupljanje starog gvoždja, bakra, papira, krpa i t.d. te im inače skretati pažnju na razne akcije, koje imaju cilj pomaganje narodne vlasti u svakom pogledu.“<sup>16</sup> Dva dana kasnije, 11. kolovoza, o. Damjan uputio je dopis Mjesnom NOO Ilok u kojem uz primjedbe zbog pokušaja zabrane hodočašća daje i nekoliko prijedloga za rješavanjem tehničkih problema, koje su navedene kao ključni razlog zbog kojeg se hodočašće ne može održati. U dopisu stoji da hodočašće u Ilaču nije nikakva novotarija, već tradicija koja traje više od pola stoljeća, te se ističe kako niti jedna dotadašnja vlast nije branila ili ometala hodočašće, te da bi takva odluka mogla ostaviti „neugodan dojam na svakog katolika, koji se smatra lojalnim gradjaninom Demokratske Federativne Jugoslavije...“ Nadalje, o. Damjan predlaže da se tehničke poteškoće riješe izradom propusnica s imenom i prezimenom i točnom svrhom putovanja za svakog hodočasnika, pomoću pisaćeg stroja i stroja za umnožavanje rukopisa, koje posjeduje Mjesni NOO. Otac Damjan također se osvrće i na posljednji dio odluke Mjesnog NOO te ističe: „Vjernika se vrlo neugodno dojmila stilizacija dopisa toga

<sup>16</sup> Župni arhiv Ilok (dalje: ŽAI), Miscelanea XIV, Nedatirani spisi, Svežanj A-14, 1944. - 1950.

Odbora, jer se u njegovom prvom dijelu zabranjuje hodočašće u Ilaču, a u drugom se od nas traži, da ih pobudjemo, da što aktivnije sudjeluju u narodnoj borbi i obnovi zemlje, pa je posebno istaknuto, da se skuplja staro gvoždje, bakar, papir, krpe i t.d. Katolička religijska svijest Iločana je to tako shvatila, kao da narodna vlast smatra, da ono prvo uopće nije važno i potrebno, a drugo, da je daleko važnije, ili da su materialne vrijednosti daleko važnije od hodočašća u Ilaču.“ Na kraju o. Damjan moli da se uvažavaju njegove dobronamjerne primjedbe, te da se još tijekom istoga dana odbaci odluka o zabrani hodočašća.<sup>17</sup> Zbog nedostatka pisanih izvora ne znamo kakva je bila reakcija Mjesnog NOO na dopis o. Damjana, no iz *Kronike iločkog samostana* saznajemo da se hodočašće ipak održalo: „O. Damjan vodio je preko 237 osoba u procesiji pješke Gospi u Ilaču, i to tamo i natrag, što je vrlo liepo uspjelo.“<sup>18</sup>

Neposredno nakon rata na području Đakovačke i Srijemske biskupije učestala je bila i pojava čudesnih ukazanja, prilikom čega je također dolazilo do okupljanja velikog broja vjernika i organiziranih hodočašća u mjesta navodnog ukazanja. Takve pojave vlasti su tumačile kao „jedan od oblika uticaja na vernike, putem srednjovekovnog iskorišćavanja prostodušnosti pojedinih građana“.<sup>19</sup> O jednom takvom slučaju na području Velike Kopanice govori i sljedeće partijsko izvješće: „Klero fašisti počinju da djeluju na svoj način te pronalaze razne forme preko kojih će okupiti i vezati narod za sebe. Prije par dan povikali su da se u Velikoj Kopanici pojavilo neko čudo, te narod ide sada da gleda što tamo ima.“<sup>20</sup> Daleko veći odjek imao je slučaj navodnog ukazanja Majke Božje u selu Bošnjaci, o kojemu se u srpnju 1945. godine pisalo i na stranicama *Vjesnika*. U opsežnom referatu nastalom nakon višednevnog boravka predstavnika slavonskobrodske okruge u Bošnjacima iznesen je zaključak da je riječ o „centru reakcije na kotaru“. Ističe se kako djeca, nahuškana od roditelja i drugih fašista, prije svega tamošnjeg župnika Marijana Galovića, govore kako svaki dan vide Majku Božju, zbog čega se u selu svaku večer okuplja više stotina, a vikendom preko tisuću ljudi. Prema informacijama dobivenim od strane tamošnjeg tajnika Jedinствene narodnooslobodilačke fronte (JNOF), djeca su Majku Božju prvi puta vidjeli još za vrijeme rata, ali da su tek po njegovu završetku „bivši prijatelji ustaša i Nijemaca počeli sa razornim radom“, potičući narod „na ovo vjersko ludilo“. Tom su prilikom predstavnici vlasti razgovarali i sa župnikom Galovićem, koji se tom prilikom požalio i na ponašanje vlasti zbog oduzimanja kukuruza, istaknuvši

<sup>17</sup> ŽAI, Miscelanea XIV, Nedatirani spisi, Svežanj A-14, 1944. - 1950., 116/45 (11. kolovoza 1945.).

<sup>18</sup> Samostanski arhiv Ilok (dalje: SAI), Kronika iločkog samostana, Svežanj B-1-3, 1942.-1967., 14.

<sup>19</sup> Petranović, *Aktivnost rimokatoličkog klera*, str. 283.

<sup>20</sup> Državni arhiv Osijek (dalje: DAO), Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5, 20. kolovoza 1945.

da su time katoličko svećenstvo i crkva poniženi.<sup>21</sup> Navedena zbivanja spominju se i u izvješću slavonskobrodske Okružnog komiteta upućenog Oblasnom komitetu KP Hrvatske za Slavoniju u Osijeku, u kojem u opisu političke situacije stoji: „U Bošnjacima se nedavno pokazala 'majka božja' te se taj glas ubrzo proširio po cijelom županijskom kotaru, a i cijelom okrugu, te narod dolazi u velikom broju (oko 5000) na to mjesto. Opazilo se da su se na tom mjestu također pojavili i ustaški letci. To je svakako djelo Bošnjačkog popa, koji je povezan s okolnom reakcijom.“<sup>22</sup>

O događajima u Bošnjacima očitovao se i biskup Akšamović u okružnici svećenicima i vjernicima od 20. srpnja 1945. godine. U njoj Akšamović navodi da su crkvene vlasti Đakovačke i Srijemske biskupije pristupile istraživanju i ocjeni događaja u Bošnjacima, te da su u tu svrhu u selo upućena dvojica uglednih svećenika. Tom je prilikom devet osoba, koje su bili svjedocima navedenih događaja, upućeno u Đakovo, a zatim u Osijek, gdje su se između ostalog, trebale provjeriti i njihove tjelesne i duševne sposobnosti. Budući da su ispitivanjem utvrđena nesuglasja u iskazima djece, zaključeno je da „su uslijed ratnih strahota živčano potresene osobe i da su uslijed molitve u ranu zoru i kasno u noć duševno izmorene i da njihova mašta uslijed toga mnogo življe radi, te stvara prikaze, za koje vizionarci drže, da su bića iz duhovnog svijeta“. Biskup nadalje ističe da, unatoč tome što su se vijesti o događajima u Bošnjacima raširile po cijeloj Slavoniji i Srijemu, istragom nije potvrđeno da je uistinu riječ o natprirodnim pojavama, te da se stoga Bošnjacima ne može priznati status prošteništa ili svetišta. U skladu s tim Akšamović, uz napomenu da biskupija ima svoja povijesna svetišta u Petrovaradinu, Ilači i Aljmašu, izdaje sljedeći napatok:

„1. U vrtu Đure Domaćinovića se ne može dozvoliti obavljanje javnih molitava, niti vršenje crkvenih obreda.

2. U istome mjestu se ne može služiti sv. Misa.

3. Svećenici ne smiju onamo voditi procesije svojih vjernika, dapače imadu dužnost, da vjernike pouče, neka ondje ne traže novih čudesa i novih proročanstava.“<sup>23</sup>

Osim pokušaja zabrane, odnosno neizdavanja dozvole za održavanje procesija ili hodočašća, lokalne su vlasti na dane procesija, čije održavanje nisu uspjeli spriječiti, različitim organizacijskim propustima nastojali omesti njihov uobičajeni tijek. Na takve neprilike upozorio je petrovaradinski dekan Fran Martinčević, koji se 1946. godine u dopisu Glavnom izvršnom

<sup>21</sup> DAO, Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5, Referat sa kotara Vinkovačkog i Županijskog od 4.VII. do 7.VII.1945.

<sup>22</sup> *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, Slavonski Brod, 2006., str. 228.

<sup>23</sup> *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, br. 5, Đakovo 31. srpnja 1945., str. 27-28.

odboru Autonomne pokrajine (AP) Vojvodine požalio na događaje prilikom održavanje tradicionalnog hodočašća u Gospino svetište „Tekije“ pokraj Petrovaradina, istaknuvši da kroz proteklih dvjesto godina, otkako na tom području postoji zavjetna crkva u čast Gospe Snježne, nije zabilježen niti jedan incident, sve do 4. i 5. kolovoza 1946. godine. Naime, tijekom održavanja Sv. mise, kojoj je prisustvovalo nekoliko tisuća vjernika, pojavila se grupa od 40 do 50 omladinca iz Novog Sada i pred zavjetnom crkvom započela s plesom i glasnim pjevanjem, kako bi omeli bogoslužje. Tim su se činom, nastavlja Martinčević, omladinci htjeli narugati vjerskim uvjerenjima prisutnih građana i seljaka, što predstavlja zakonom zabranjeno poticanje vjerske mržnje i netrepeljivosti te su stoga „organi N.M. [Narodne milicije] po svojoj dužnosti bili obvezani da spriječe svaki nered u tom pogledu – a oni to nisu ni pokušali, čime se kod naroda učinio dojam, da je slobodno i nekažnjivo vrijeđanje i to javno tuđih vjerskih osjećaja“. Na kraju Martinčević upozorava kako je na dane 26. srpnja i 5. kolovoza kroz tekijsko svetište prošlo gotovo 20 000 vjernika, no unatoč tom velikom broju Uprava autobusnog prometa iz Novog Sada na te je dane ukinula dodatni promet kamionima, koji je ostalim danima normalno uređivao. Istaknuvši kako je i taj postupak ostavio među vjernicima vrlo negativan dojam, Martinčević traži da se spomenuti incidenti ispituju i pozovu na odgovornost oni koji su „sudjelovanjem ili propustom vršenja svoje službe pomogli da dodje do tako nemilih događaja“. O spomenutim događajima, na traženje Glavnog izvršnog odbora AP Vojvodine, očitovao se načelnik Odjela unutrašnjih poslova, koji je na dekanov prigovor kako policija nije reagirala na omladince koji su ometali bogoslužje istaknuo da intervencija nije ni bila potrebna, jer nije došlo do nikakvog incidenta, uz napomenu da su „veselje i pesma“ uobičajeni kod crkvenih proslava. U pogledu prometnih poteškoća izvještaj je dao upravitelj prometnog poduzeća, koji je pojasnio kako su na dan 26. srpnja, prema napatku prometne policije, morali obustaviti promet kamiona zbog njihova preuređenja, odnosno montiranja novih klupa, dok su 5. kolovoza kamioni preusmjereni na prijevoz putnika do trkališta, za što je zbog održavanja prve kasačke utrke u Vojvodini vladalo veliko zanimanje građanstva.<sup>24</sup>

Vjerske prilike u petrovaradinskom dekanatu, ali i u ostatku biskupije na području AP Vojvodine, gdje je katoličko stanovništvo predstavljalo manjinsku skupinu, dodatno su se pogoršavale tijekom godina, osobito u pogledu održavanja vjerskih skupova. Prema riječima petrovaradinskog dekana Frana Martinčevića, prilike u tom dijelu biskupije toliko su se promijenile te je „Narodna Vlast stala na stanovište da ne dozvoljava javne vjerske obrede procesija na sve običajne crkvene blagdane“, naglašavajući kako je i sam Petrovaradin „kao mjesto velike vojničke posade i inovjerskih

---

<sup>24</sup> NAĐ, Fond BK, 397/1947 (12. kolovoza 1946., 28. kolovoza 1946., 11. rujna 1946.).

naseljenika poprimio u zadnje upravo godine sasma novi izgled“. U takvim okolnostima u župama na području cijelog dekanata nisu održane ni tradicionalne uskršne procesije izvan crkve, a također je od lokalnih vlasti izdana zabrana javnog prijenosa Tekijske Gospe, ali i svih budućih javnih crkvenih obreda. Na podneseni izvještaj, Biskupski je ordinarijat izdao naputak da se izbjegava sve što bi moglo izazvati neugodnosti, kako za svećenike tako i za vjernike, te da se i vjernici obavijeste o izdanim zabranama. Na pitanje o prijenosu Gospine slike, preporučuje se da se obavi u najvećoj skromnosti te da se slika, zbog opasnosti o krađe i uništenja, nikada ne ostavlja u tekijskom prošteništu preko noći nego da se čuva u župnoj crkvi sv. Jurja.<sup>25</sup>

Iste godine zabilježene su i poteškoće prilikom održavanje tijelovskih procesija u župama dekanata Srijemska Mitrovica, o čemu je izvijestio rumski župnik Ivan Kuner. U Rumi, gdje se po prvi puta organiziralo nošenje kipova, a prisutne djevojke bile su odjevene u mađarske i hrvatske narodne nošnje, sat prije početka bogoslužja u crkvu su došli predstavnici Narodne milicije i, bez pojašnjenja, zabranili vanjsku svečanost, što je izazvalo veliko ogorčenje među prisutnim vjernicima. Kuner navodi kako je procesija također zabranjena i u župi Hrtkovci, gdje su u procesiji stigli vjernici iz Nikinaca i Platićeva, no po izlasku iz sela zaustavljeni su, pri čemu su im barjaci i križevi oteti. U Srijemskoj Mitrovici procesija nije niti održana, jer je za djecu u isto vrijeme organiziran izlet, a odrasli su morali na radnu akciju, dok je obilježavanje blagdana Tijelova bez smetnji održano jedino u župi Irig.<sup>26</sup>

Kako bi se izbjegle daljnje neprilike s „narodnim vlastima“, župnici u srijemskom dijelu biskupije većinu su vjerskih obreda održavali isključivo u crkvama, na što su se, prema riječima hrtkovačkog župnika, „toliko privikli, da na javne vjerske manifestacije kao što su procesije ni ne pomišljamo“.<sup>27</sup>

Na slične vijesti koje su stizale i iz ostalih dijelova biskupije, biskup Akšamović odgovarao je da unatoč takvim prilikama ne smiju klonuti duhom, ističući kako je u prvim kršćanskim vremenima, kada nije bilo vjerske obuke, tiska niti vjerskih procesija, kršćanstvo ipak cvalo i širilo se, te da „Bog svoje Crkve ne ostavlja i ne zaboravlja niti danas“.<sup>28</sup>

U onim mjestima gdje su predstavnici Crkve uspjeli dobiti odobrenje za održavanje procesije, postavljala su se različita organizacijska ograničenja i zabrane od strane lokalnih vlasti, kao što su prebacivanje procesije s radnog dana na nedjelju ili zabrana sudjelovanja vatrogascima u vjerskim svečanostima. Tako su na Veliki petak 1949. godine u Hrtkovcima uhićena dvojica pripadnika dobrovoljnog vatrogasnog društva, koji su prema starom

<sup>25</sup> NAD, Fond BK, 644/1947 (10. i 21. travnja 1947.).

<sup>26</sup> NAD, Fond BK, 934/1947 (7. lipnja 1947.).

<sup>27</sup> NAD, Fond BK, 810/1949 (31. svibnja 1949.).

<sup>28</sup> NAD, Fond BK, 810/1949 (31. svibnja 1949.).

običaju trebali držati stražu ispred Isusova groba, da bi idući dan bili pušteni na slobodu. Taj se čin opravdao time što su vatrogasci tom prilikom bili u službenoj uniformi.<sup>29</sup> Sličnih slučajeva u većem broju bilo je i tijekom uskrasnih blagdana 1952. godine, kada su u brojnim župama biskupije narodne vlasti pravile smetnje zbog sudjelovanja vatrogasaca u čuvanju Isusova groba i u samoj procesiji u službenoj vatrogasnoj odori. Zbog toga su u pojedinim župama, kao što je Sibinj, vatrogasci u uskrsnim obredima i procesiji sudjelovali u građanskim odijelima kao vjernici.<sup>30</sup> O problemu sudjelovanja članova vatrogasnih društava u crkvenim procesijama i općenito o njihovoj uključenosti u vjerski život pojedinog kraja, često se govorilo i u političkim izvještajima lokalnih partijskih organizacija. U njima se isticalo kako se „neprijateljski rad popova i mačkovih elemenata“ najviše očituje upravo u radu vatrogasnih društava, koji svojim djelovanjem nastoje mladež odvratiti od partijskih organizacija. Prema stavu komunističkih vlasti, negativan utjecaj vatrogasnih društava posebice se isticao u „raznim akcijama koje organizuju popovi i pod vidom izvjesnih vjerskih poslova ili obreda“, pri čemu razvijaju svoju političku djelatnost. Kako bi se spriječilo takvo daljnje djelovanje, partijski komiteti organizirali su sastanke s predstavnicima svih vatrogasnih društava na kojem su upozoreni da nitko ne može biti član nekog društva, pa tako ni vatrogasnog, ukoliko nije član Narodne fronte. Kao velike negativnosti u radu vatrogasnih društava također su se isticale i pojave u njihovim prostorijama, gdje su se uz slike Maršala Tita mogle pronaći i slike njihova zaštitnika, sv. Florijana.<sup>31</sup>

U travnju 1949. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova NRH novim je *Zakonom o javnom redu i miru* odredilo obvezno prijavljivanje svih sastanaka, zabava i povorki nadležnom odjelu unutrašnjih poslova najkasnije 48 sati prije održavanja (čl. 4). Kako u zakonu nije bilo točno naznačeno odnosili se ta odredba i na javne crkvene obrede, Biskupski ordinarijat u Đakovu uputio je upit Komisiji za vjerske poslove u Zagrebu sa zamolbom da se jasno protumači vrijede li nove zakonske odredbe i za procesije i vjerske obrede koji se do tada nisu morali prijavljivati, kao što su crkveni godovi, pogrebne povorke i procesije u samom mjestu. Na kraju dopisa, potpisani biskupov delegat Josip Sokol, ističe kako su dodatna tumačenja potrebna kako bi se izbjegla samovolja lokalnih vlasti i zabrana javnih crkveno-vjerskih manifestacija, „što bi moglo izazvati negodovanje u narodu, koji je od davnine kod tih funkcija brojno sudjelovao“. Odgovor vjerske komisije, ukoliko je poslan, nije poznat, no Biskupski je ordinarijat

<sup>29</sup> NAD, Fond BK, 810/1949 (6. svibnja 1949.).

<sup>30</sup> NAD, Fond BK, 811/1952 (3. svibnja 1952.).

<sup>31</sup> DAO, Kotarski Komitet SKH Donji Miholjac 1945.-1955., Opći spisi, kut. 1, 123/1946 (23. svibnja 1946); DAO, Kotarski komitet SKH Vinkovci 1945.-1962, Opći spisi, kut. 3, 386/1949 (28. svibnja 1949.); DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1487, Fascikl: 1955.

dijecezansko svećenstvo upućivao da sve vjerske procesije, kako one u mjestu tako i one u kojima je predviđen odlazak u drugo mjesto, obvezno prijave nadležnim vlastima. Što se tiče procesija oko crkve ili pogrebnih povorki, Ordinarijat iznosi mišljenje da se oni ne trebaju prijavljivati, jer se njima ne ugrožavaju javni red i mir, no da je poželjno da se oko toga pitanja župnici posavjetuju s mjesnim NO-ima i svoje postupke usklade i s njihovim naputcima.<sup>32</sup>

Izmjenama *Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira* potkraj 1951. godine, članak 4 koji je uređivao postupak prijave i organizacije javnih skupova, promijenjen je u članak 6 i glasio je: „Priređivači javnih skupova (sastanaka, zabava, povorki i sl.), koji ne potpadaju pod odredbe čl. 20 do 25. Zakona o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima, dužni su takve priredbe prijaviti nadležnom povjereništvu unutrašnjih poslova kotarskog odnosno gradskog narodnog odbora najmanje 48 sati prije održavanja. U prijavi se mora navesti svrha, mjesto i vrijeme održavanja javne priredbe. Nadležni organ unutrašnjih poslova, kojem je prijava podnesena, može zabraniti održavanje priredbe, ako postoji opasnost ugrožavanja javnog reda i mira. Tko priređuje, održava ili pomaže priređivanje ili održavanje neprijavljenih ili zabranjenih javnih skupova (...) kaznit će se novčanom kaznom do 2000 dinara ili kaznom zatvora do 15 dana.“ U skladu s novim odredbama, Biskupski je ordinarijat izdao upute župnim uredima da za sve procesije i ostale vjerske skupove, koji se održavaju izvan crkve, podnesu taksiranu prijavu nadležnom državnom tijelu, koju nisu dužni osobno odnijeti niti moraju čekati posebno odobrenje.<sup>33</sup>

Iako je zakon predviđao zabranu procesija i ostalih izvancrkvenih vjerskih obreda samo u slučaju narušavanja javnog reda i mira, lokalne su vlasti i dalje nastave sa zabranama, premda je iz pojedinih rješenja vidljivo da takve odluke nisu bile utemeljene na postojećim zakonskim propisima. Tako u jednom od rješenja izdanih od strane Povjereništvu unutrašnjih poslova pri Narodnom odboru kotara (NOK) Đakovo, kao obrazloženje zabrane stoji: „Ne ukazuje se potreba, da procesija dana 12. IV. 1952. u Vel. Kopanici ide od crkve kroz malu ulicu prema pošti i natrag preko parka u crkvu, pošto je dovoljno da se procesija održi samo u krugu crkve...“<sup>34</sup> Također je znakovito da je citirana odluka donesena samo dan prije održavanja predviđene procesije, iz čega je vidljiva namjera lokalnih vlasti da se onemoguću pravovremeno upućivanje žalbe Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH te njen mogući pozitivan ishod.

<sup>32</sup> NAĐ, Fond BK, Spisi Apostolske administrature (dalje: Spisi AA), 98/1949 (28. svibnja 1949., 1. lipnja 1949.).

<sup>33</sup> *Vjesnik biskupije đakovačke*, br. 3, Đakovo ožujak 1952., str. 47-48.

<sup>34</sup> NAĐ, Fond BK, 698/1952 (11. travnja 1952.)

Brojnim sličnim odlukama dušobrižno svećenstvo bilo je izuzetno razočarano i obeshrabreno u svojim nastojanjima te su neki od njih u pismima Biskupskom ordinarijatu isticali besmisao daljnjeg upućivanja prijave za održavanje procesija, budući da je svaka s biljezima i poslana preporučeno stajala više od 80 dinara, a vjerojatnost njihova odbijanja bila je velika. Na takve dopise, Ordinarijat je odgovarao da nikako ne smiju „klonuti duhom“ i odustati od upornog traženja prava za održavanje vjerskih obreda, ističući: „Narodna vlast bi to i htjela da mi klonemo duhom, pa da prestanemo s prijavama i tako nam posve onemoguće procesije. Mi ne smijemo ovom njihovom planu nasjesti. Konačno, ako nam i zabrane, mi imamo opet novi dokumenat u rukama protiv nepravilnog uređivanja nižih organa narod. vlasti.“ U jednom od dopisa Ordinarijata također se navode i primjeri iz župa Trnava i Drenje, u kojima su župnici u jednom dopisu podnijeli prijave za održavanje procesija Uskrsnuća i za blagdan sv. Marka, pa je uskrsna procesija zabranjena, a svetkovina Markova odobrena te da zbog toga, dok se može, svaku procesiju treba prijavljivati i voditi, „a ako državna vlast želi zabraniti, neka o tom izda rješenje“. Na preporuke pojedinih župnika da Biskupski ordinarijat svojim autoritetom pokuša ishoditi kod Ministarstva unutrašnjih poslova načelno rješenje o crkvenim procesijama, kojim bi se ukinulo njihovo pojedinačno prijavljivanje, kao i nezakoniti postupci nižih vlasti, Ordinarijat je odgovorio da su katolički biskupi uputili takav zahtjev u jesen 1951. godine, no da je odgovor stigao u obliku novog zakona o prekršajima iz čega je jasno vidljivo „da Vlada ne želi u ovoj stvari izdavati kolektivnu dozvolu“.<sup>35</sup>

Učestalost zabrana crkvenih procesija tijekom 1952. godine o kojima svjedoči veliki broj dopisa iz župa diljem biskupije, dijelom se može objasniti zaoštavanjem općeg stava državnih vlasti prema Katoličkoj crkvi, koji se očitovao već na samom početku godine izbacivanjem vjerske nastave iz državnih škola te isključenjem Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu iz sastava Sveučilišta i koji će kulminirati krajem godine prekidom diplomatskih odnosa između Jugoslaviji i Svete Stolice. No, s druge strane, netrpeljivost lokalnih i državnih vlasti prema Katoličkoj crkvi na području Đakovačke i Srijemske biskupije, bez sumnje je velikim dijelom bila pojačana imenovanjem, režimu neprihvatljivog, Stjepana Bäuerleina za pomoćnog biskupa đakovačkog. Negativan odnos komunističkih vlasti prema novom pomoćnom biskupu, kao i višemjesečna medijska kampanja protiv njega, koja je uslijedila neposredno nakon imenovanja, zasigurno su bili još veći poticaj i opravdanje lokalnim vlastima, koji su pod takvim utjecajem dodatno pooštrili kriterije prilikom rješavanja molbi za održavanjem procesija.

---

<sup>35</sup> NAĐ, Fond BK, 698/1952 (11. i 21. travnja 1952.); 710/1952 (28. i 29. travnja 1952.).

Na zabrane održavanja pojedinih procesija katoličkih vjernika prema predstavnicima državnih vlasti reagirao je osobno i biskup Akšamović, koji je ponukan odlukom Narodne milicije u Dalju o zabrani redovitog hodočašća od 12. do 14. rujna 1952. godine u Aljmaš, povodom blagdana Imena Marijinog, uputio predstavku Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH. Naime, nekoliko dana prije održavanja hodočašća, župnik u Aljmašu obaviješten je da se na dan 14. rujna zabranjuje hodočašće, jer je svetkovina blagdana 12. rujna. Akšamović u nastavku napominje kako takva odluka nema valjanog obrazloženja, jer nije moguće u jednom danu u crkvi okupiti veliki broj hodočasnika te da najveći broj vjernika, prema napatku Ordinarijata, dolazi upravo nedjeljom, 14. rujna, kako ne bi izgubili radni dan. Upućujući molbu za povoljnim rješenjem slučaja, Akšamović na kraju ističe kako je spomenuta zabrana izazvala među vjericima „veliku sablazan i negodovanje, pak već građanskom miru za volju opravdano je da se zabrana Milicije u Dalju proglasi ništetnom“. Osim predstavke, biskup Akšamović u Zagreb je, kao delegata koji će detaljnije izvijestiti Ministarstvo o navedenom slučaju, poslao kanonika Zvonimira Markovića, a kopiju predstavke poslao je i predsjedniku vjerske komisije Svetozaru Ritigu, s molbom za što hitnijim rješenjem kako bi se hodočašće moglo održati.<sup>36</sup>

Donošenjem *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica* u svibnju 1953. godine pitanje održavanja vjerskih obreda regulirano je gotovo na identičan način kao i prethodnim zakonskim odredbama: „Vjerski obredi koji se vrše u skupovima mogu se slobodno vršiti u crkvama, hramovima i drugim javnim prostorijama koje su vjerske zajednice odredile za vršenje vjerskih obreda, kao i u dvorištima, portama, grobljima i drugim javnim prostorima vezanim za crkve odnosno hramove. Održavanje litija, procesija i vjerskih obreda izvan prostora navedenih u prethodnom stavu, može odobriti narodni odbor kotara odnosno grada na temelju propisa republičkog izvršnog vijeća. Odredba prethodnog stava ovog zakona ne odnosi se na vjerske obrede u vezi sa porodičnim slavljem, vjenčanjem i pogrebom. Nadležni narodni odbor kotara odnosno grada može, u okviru poduzetih općih mjera za zaštitu narodnog zdravlja i javnog reda, zabraniti održavanje vjerskih skupova za vrijeme dok traju okolnosti radi kojih su navedene mjere poduzete.“<sup>37</sup> Jedina razlika u odnosu na prijašnji postupak oko organiziranje procesija bila je to što je prema *Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica* nužno bilo dobivanje odobrenja nadležnih tijela vlasti za njihovo održavanje, dok je do tada dostatna bila samo prijava. Uslijed toga, Komisija za vjerske poslove uputila je dopis Biskupskom ordinarijatu u kojem je skrenuta pažnja na novu zakonsku odredbu te da u skladu s njom vjerski predstavnici

<sup>36</sup> NAĐ, Fond BK, 1419/1952 (10. rujna 1952.).

<sup>37</sup> *Vjesnik biskupije đakovačke*, br. 6, Đakovo lipanj 1953., str. 94.

pravovremeno upućuju svoje molbe, najmanje osam dana prije održavanja vjerskog obreda.<sup>38</sup>

Međutim, nova zakonska regulativa crkveno-državnih odnosa nije uspjela riješiti problem organizacije i održavanja javnih vjerskih skupova te su njihove zabrane i dalje bile prilično česte. Za razliku od pitanja vjerske nastave i prikupljanja dobrovoljnih priloga, čije su provođenje komunističke vlasti uspjele ograničiti isključivo na crkveni prostor, što je potvrđeno i *Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica*, održavanje vjerskih manifestacija i dalje je bilo moguće organizirati na javnom prostoru te su u nedostatku jedinstvene zabrane, koja bi pred domaćom i međunarodnom javnošću potvrdila teze o nedostatku vjerskih sloboda na području Jugoslavije, državne vlasti odluku prepuštale nižim, lokalnim predstavnicima vlasti, koji su nastavili s dotadašnjom praksom i u većini slučajeva zabranjivali održavanje vjerskih procesija i hodočašća. Vrlo su česti bili i slučajevi nedosljednosti u obrazloženjima prilikom odbijanja pojedine procesije, što je vidljivo i iz vukovarskog primjera prilikom prijave tijelovske procesije, koja je zabranjena zbog toga što je predviđena za nedjelju, a ne na sam blagdan Tijelova. Na žalbu upućenu višim tijelima vlasti u Zagreb, također je stigao negativan odgovor, ali ovaj put s obrazloženjem da se procesijom narušava javni red i mir. Takvu odluku, gvardijan vukovarskog franjevačkog samostana Stanko Banić, ironično je prokomentirao: „To je novi dokaz podpune slobode!“<sup>39</sup> Osim toga, veliki broj župnika u svojim dopisima Biskupskom ordinarijatu i dalje se žalio na već poznatu praksu lokalnih vlasti izdavanja odluka o zabrani vjerskog obreda dan prije njihova održavanja, čime se htjelo spriječiti pravovremeno upućivanje žalbe nadležnom Ministarstvu. Zbog takvog postupanja od strane Kotarskog NO-a Osijek žalbu Ministarstvu unutrašnjih poslova uputio je čepinski župnik Gejza Varga te istaknuo da njome ne traži odobrenje procesije, pa čak ni naknadno, nego osudu neispravnog postupka Kotarskog NO-a. Kao prvi razlog upućivanja žalbe napominje činjenicu da je rješenje o zabrani tijelovske procesije uručeno 19. lipnja 1954. godine, odnosno dan prije održavanja same procesije, „tako da je pravovremena žalba bila nemoguća“, no kao najveći poticaj za ulaganje žalbe naglašava „neznalačko, neopravdano, protuzakonito i neumjesno obrazloženje riješenja“ da se tijelovska procesija održi na sam blagdan, koji je te godine padao na 17. lipnja. Svoje tvrdnje župnik Varga obrazlaže činjenicom da je „davnašnji običaj da se tjelovska procesija drži na dan Tijelova ili bilo koji drugi dan u osmini Tijelova“ [podcrtano u izvorniku] te da određivanje kada će se održati tijelovska ili bilo koja druga procesija ne spada u djelokrug nadležnosti Kotarskog NO-a, nego o tome pravo imaju odlučiti vjerske

<sup>38</sup> NAD, Fond BK, 877/1953 (18. lipnja 1953.); *Vjesnik biskupije đakovačke*, br. 7-8, Đakovo srpanj-kolovoz 1953., str. 116.

<sup>39</sup> NAD, BOA, kut. 2/1953. (10. lipnja 1953.).

zajednice u okviru crkvenih propisa. Nadalje, takav čin nadležnog NO-a smatra protuzakonitim, jer se njime krši čl. 3 i čl. 5 *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica*, kojima se jamči sloboda u vršenju vjerskih obreda i zabranjuje njihovo sprječavanje, dok se neumjesnost rješenja, prema tvrdnjama župnika Varge, očituje u bezrazložnom zabranjivanju procesije, unatoč molbi župnog ureda kao predstavnika svih katoličkih vjernika, što je „izazvalo kod žiteljstva opravdano negodovanje“.<sup>40</sup>

Na rad Kotarskog NO-a Osijek u pogledu izdavanja odobrenja za održavanjem vjerskih procesija tijekom 1956. godine nekoliko se puta požalio i sam pomoćni biskup Bäuerlein. Naime, reorganizacijom vlasti i proglašenjem *Zakona o području općina i kotara NRH 1955.* godine dolazi do ukidanja Kotarskog NO-a Đakovo, čije je područje, izuzev Levanjske Varoši, pripojeno Kotaru Osijek, koji je time preuzeo i nadležnost nad odlukama o održavanju procesija u gradu Đakovu i okolici.<sup>41</sup> U skladu s tim, Biskupski ordinarijat u Đakovu u ožujku 1956. godine podnio je molbu Upravi za unutrašnje poslove pri Kotarskom NO-u Osijek za održavanjem uskrzne procesije ispred katedrale na dan 31. ožujka između 20 i 21 h, no molba je odbijena s obrazloženjem da se procesijom narušava javni red i mir, budući je predviđena za noćne sate.<sup>42</sup> Iako je na rješenju stajao datum 26. ožujka, odluka je Biskupskom ordinarijatu uručena tek 31. ožujka, na sam dan održavanja procesije. Međutim, unatoč tome Biskupski je ordinarijat, uputio žalbu Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH pobijajući tvrdnju Kotarskog NO-a Osijek da bi održavanje uskrzne procesije narušilo javni red i mir. U prilog tome iznosi sljedeće činjenice: a) vrijeme održavanja procesije, 20 h, nipošto ne predstavlja kasne noćne sate da bi se procesijom narušio javni red i mir; b) u molbi je naznačeno da procesija obilazi trg ispred katedrale, nakon čega se bez zadržavanja vraća u katedralu. Na trgu se nalaze katedrala, biskupski dvor, Bogoslovno sjemenište i četiri kuće sa stanovima kanonika, Gradska tiskara i Ured socijalnog osiguranja, koji tada ne rade, a stanovnici svih ostalih kuća i sami sudjeluju u procesiji, „pa prema tomu nema tko da bude smetan“; c) u to vrijeme na trgu nema prometa, koji bi zbog održavanja procesije bio ometan, a u slučaju nailaska kojeg vozila, postoji obilazni put udaljen svega nekoliko metara; d) uprava katedrale ima dovoljan broj dobro uvježbanih bogoslova, koji bi se za vrijeme održavanja procesije brinuli za očuvanje reda, a sama procesija na trgu trajat će najviše 30 minuta. U nastavku žalbe, biskup Bäuerlein ističe kako je Stolna crkva broj godišnjih procesija, „koje su se u prijašnja vremena održavale u većem broju i odvijali ulicama grada“, smanjila na najmanju moguću razinu te da se trenutno godišnje održavaju samo tri procesije, i to za Uskrs, Tijelovo i na blagdan sv. Pavla. Ukoliko bi

<sup>40</sup> NAĐ, Fond BK, Spisi AA, 155/1954 (25. lipnja 1954.).

<sup>41</sup> *Sumarni inventar Skupštine kotara Osijek 1945.-1967.*, Osijek 2001., str. 2.

<sup>42</sup> NAĐ, Fond BK, 576/1956 (23. i 26. ožujka 1956.).

se sličnim zabranama onemogućilo održavanja i tih procesija, koje su zakonom dopuštene, ukinule bi se i posljednje katedralne procesije. Takve odluke lokalnih vlasti, upozorava Bäuerlein, stvaraju veliko neraspoloženje kod katoličkih vjernika, koji u velikom broju sudjeluju u procesijama i čine veliku štetu ugledu i autoritetu Narodne vlasti, budući se zabrane stoljetnih vjerskih običaja tumače kao „akt neraspoloženja protiv prava Crkve, koja su joj zagwarantirana Ustavom i postojećim državnim zakonskim propisima“. Ističući na kraju kako je za slučaj zabrane uskrсне procesije povoljno rješenje žalbe bespredmetno, jer je Uskrs prošao, Bäuerlein navodi kako je glavna svrha žalbe da se Kotarskom NO-u Osijek skrene pažnja da u buduće ne zabranjuju olako slične procesije, koje su u načelu dopuštene postojećim državnim propisima. Žalba Biskupskog ordinarijata odbijena je s obrazloženjem da je Kotarski NO Osijek postupio po slobodnoj ocjeni, pri čemu, prema njihovu mišljenju, nije prekoračio zakonske okvire.<sup>43</sup>

Novu molbu Kotarskom NO-u Osijek biskup Bäuerlein uputio je povodom održavanja tijelovske procesije, 3. lipnja 1956. godine, ovaj puta u prijepodnevnim satima između 11 i 12 h. Molba je odbijena s identičnim obrazloženjem kao i za uskrсну procesiju, da se prilikom rješavanja molbe imalo u vidu održavanje javnog reda i mira.<sup>44</sup> Nakon što je ovom odlukom odbijena i druga godišnja procesija u Đakovu, biskup Bäuerlein odlučio je uputiti dopis Komisiji za tumačenje zakona pri Saveznoj Narodnoj skupštini FNRJ u Beogradu kojem je priložio sve gore navedene molbe Biskupskog ordinarijata, kao i odluke nadležnih lokalnih i republičkih vlasti. Napominje da nakon odbijanja molba za održavanje tijelovske procesije, Biskupski ordinarijat nije upućivao novu molbu republičkom Ministarstvu unutrašnjih poslova, jer su stekli dojam da Kotarski NO Osijek „stvara praksu, da naše molbe za održanje procesije uvijek negativno rješava i to bez ikakvog posebnog obrazloženja“, iako je ono prema *Općem zakonu o narodnim odborima* obvezno, osobito u slučaju odbijanja zahtjeva. Na temelju svih iznesenih činjenica, biskup Bäuerlein traži od Komisije da donese odluku jesu li Kotarski NO Osijek i Ministarstvo unutrašnjih poslova NRH u tim slučajevima pravilno primijenili zakon, koji inače, prema čl. 13 *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica* dopušta održavanje procesija. Ukoliko se dopusti takva praksa, nastavlja Bäuerlein, upitno je ima li smisla i dalje podnositi molbe za procesije, „jer nam molbe, ma kako ih postavili bivaju odbijene“. Na kraju napominje kako Kotarski NO Slavonski Brod udovoljava molbama župnih ureda za održavanje procesija te da takve očigledne razlike u rješavanju molbi unose „nezadovoljstvo u narodne mase i nepovjerenje u narodnu vlast“.<sup>45</sup>

<sup>43</sup> NAĐ, Fond BK, 576/1956 (6. i 16. travnja 1956.).

<sup>44</sup> NAĐ, Fond BK, 825/1956 (15. i 21. svibnja 1956.).

<sup>45</sup> NAĐ, Fond BK, 576/1956 (8. lipnja 1956.).

Da se dogodilo ono što je biskup Bäuerlein najavio u prethodnom dopisu vidljivo je iz nedostatka bilo kakvih arhivskih podataka o organizaciji i održavanju procesija i hodočašća tijekom idućih nekoliko godina, što upućuje na mogući zaključak kako je svećenstvo Đakovačke i Srijemske biskupije zbog stalnih odbijanja, zabrana i onemogućavanja njihova održavanja odustalo od podnošenja prijave i daljnjeg organiziranja procesija i hodočašća.

### **Zaključak**

U okolnostima izrazito zategnutih crkveno-državnih odnosa u Jugoslaviji nakon 1945. godine, pitanje vjerskih sloboda i slobodnog izražavanja vjerskih osjećaja za Katoličku je crkvu predstavljalo jedno od najvažnijih pitanja. S druge strane i predstavnici vlasti posvećivali su veliku pažnju praćenju vanjskih formi religijske prakse i njenih obreda te su na temelju podataka o sudjelovanju stanovništva u različitim crkvenim obredima i svečanostima ocjenjivali društveni utjecaj Katoličke crkve. Na koji su se način komunističke vlasti odnosile prema religijskoj praksi katoličkih vjernika na području Đakovačke i Srijemske biskupije najbolje je vidljivo na primjeru održavanja različitih procesija i hodočašća, koji su kao jedan od najznačajnijih oblika pučke religioznosti svojom masovnošću predstavljali i svojevrsan društveni događaj. U tom smislu, njihovo održavanje uvelike je ovisilo i o trenutnim društveno-političkim prilikama, koje su u razdoblju komunističkog režima bile izrazito nepovoljne prema takvim oblicima javnog i masovnog iskazivanja vjersko-ideoloških osjećaja. Navedeni podaci u članku pružaju jasne dokaze o izuzetno ograničenim vjerskim slobodama na području Đakovačke i Srijemske biskupije. Odnos komunističkih vlasti prema održavanju vjerskih procesija i hodočašća, koji su predstavljali i svojevrsan pokazatelj sloboda koje uživa katolička zajednica, bio je izuzetno netolerantan, iako su vlasti uporno odbacivale i negirale optužbe o ugroženosti Katoličke crkve i njenih vjernika u Jugoslaviji. U svoju obranu, vlasti su vrlo često isticale različite zakone, ponajprije *Ustav* i *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica*, koji su jamčili široke vjerske slobode i ravnopravnost svih građana, no u praksi su Katolička crkva i njeni vjernici vrlo rijetko bili u mogućnosti ostvariti prava zajamčena tim zakonima. Za održavanje vjerskih procesija i hodočašća nerijetko je presudan bio i stav lokalnih vlasti, koje su često samovoljno tumačile i provodile zakone, uglavnom na štetu vjernika i svećenstva. U takvim okolnostima, stoljetna tradicija održavanja brojnih hodočašća i procesija na području Đakovačke i Srijemske biskupije do 1960. godine svedena je na najmanju moguću razinu.

***Religious processions and pilgrimages in the Đakovo or Bosnia and Srijem Diocese in the Light of the Relations between the Church and the State from 1945 to 1960***

Sladana JOSIPOVIĆ BATOREK, Osijek

**SUMMARY**

*Within the circumstances of very tensed relations between the Church and the state in Yugoslavia after 1945, the question of religious liberties and free expression of religious sentiments constituted one of the most important issues for the Catholic Church. On the other side, the representatives of secular authority have awarded great attention to the control of external forms of religious practices and ceremonies and on the basis of collected information on the activity of population in various Church festivities assessed social influence of Catholic Church. The manner how the communist authorities treated religious practice of the Catholics in the area of Đakovo and Srijem diocese is evident the best on the example of various processions and pilgrimages held there, which were, as one of the most significant forms of popular religiosity by the mass participation of believers represented also a sort of a social event. In that light, the holding of such manifestations greatly depended on current socio-political circumstances, which were in the communist period highly unfavourable to such forms of public and massive expressions of religious and ideological sentiments. The information given in this article shows clear evidence of extremely limited religious liberties in the area of Đakovo and Srijem diocese. The attitude of communist authorities towards religious processions and pilgrimages was highly intolerant, although government persistently rejected and negated accusations that the Catholic Church and its followers in Yugoslavia were endangered. In its defence, the government often emphasized various legal documents, first of all the Constitution and the Law on legal position of religious communities, which in theory guaranteed wide religious liberties and equality of all citizens, but in practice, the Catholic Church and its believers were rarely in the position of achieving rights guaranteed by these laws. For holding religious processions and pilgrimages a determining factor was frequently the attitude of local authorities, which often arbitrarily interpreted and enforced the laws, mostly to the detriment of believers and clergy. In those circumstances a centuries-long tradition on holding various pilgrimages and processions in the area of Đakovo and Srijem diocese was reduced to a minimum.*

**Key words:** *religious practices, processions, pilgrimages, religious liberties, Đakovo and Srijem diocese, Socialist Republic of Croatia*

POVIJESNI ZBORNIK - GODIŠNJAK ZA KULTURU I POVIJESNO  
NASLJEĐE

**Nakladnik / *Publisher*:**

Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku  
Udruga povjesničara Slavonije i Baranje  
Lorenza Jägera 9, HR - 31000 Zagreb  
tel.: +385/31/211-400, fax: +385/31/212-514

**Glavna urednica / *Editor-in-chief*:**

Dubravka Božić Bogović

**Uredništvo / *Editorial*:**

Drago Roksandić (Zagreb, Hrvatska), Lovorka Čoralić (Zagreb, Hrvatska),  
Mithad Kozličić (Zadar, Hrvatska), Miroslav Akmadža (Slavonski Brod,  
Hrvatska), Marija Karbić (Slavonski Brod, Hrvatska), Jasna Šimić (Osijek,  
Hrvatska), Boško Marijan (Osijek, Hrvatska), Szabolcs Varga (Pečuh,  
Mađarska), Aleš Gabrič (Ljubljana, Slovenija), Dinko Šokčević (Pečuh,  
Mađarska)

**Tajnica uredništva / *Secretary of Editorial*:**

Sladana Josipović Batorek

**Adresa uredništva / *Mailing adress*:**

Dubravka Božić Bogović (glavna urednica)  
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet  
Lorenza Jägera 9, HR - 31000 Osijek  
dubravka.bozic.bogovic@gmail.com

**Elektroničko izdanje / *E-edition*:**

<http://hrcak.srce.hr/povijesni-zbornik>

Izlazi jednom godišnje

Cijena ovom primjerku je 40.00 kn.